

dossier: Zadar, kolijevka hrvatskog visokog školstva

UDK: 949.75:271.2(093) Zadar
Izvorni znanstveni članak

DOMINIKANSKI SAMOSTAN U ZADRU U OPORUKAMA ZADARSKIH PLEMIĆA (XVI–XVIII. ST.)

Lovorka ČORALIĆ, Zagreb

U uvodu autorica ukazuje na način i mogućnosti istraživanja značenja i uloge crkvenih ustanova u vjerskom životu, svakodnevlju i religioznosti pojedinih društvenih slojeva. Ograničavajući istraživanje na konkretnu sredinu (Zadar), u točno omeđeno razdoblje (XVI–XVIII. st.), kao uzorak za istraživanje uzima primjer odnosa i povezanosti elitnog zadarskog društvenog sloja – gradskog patricijata s crkvom i samostanom sv. Dominika. Služeći se izvornom gradom jedinstvenog karaktera i strukture (bilježnički spisi, oporuke), navedeni su stvarni oblici i način spominjanja dominikanske crkve u oporukama zadarskih plemićkih obitelji te, na osnovi dobivenih podataka utvrđeno, značenje koje je taj red imao u vjerskom životu i svakodnevlju pojedinih plemićkih obitelji i pojedinaca.

Istraživanje prošlosti pojedinih vjerskih ustanova obuhvaća, osim izravnog ukazivanja na povijesni razvoj i djelovanje, i spoznavanje njihove povezanosti i značenja u svakodnevnom vjerskom životu i duhovnosti društvenih slojeva. Cjelovito spoznavanje prožetosti različitih društvenih slojeva prošlih vremena s njima bliskim i poznatim vjerskim ustanovama zahtijeva, prije svega, iščitavanje izvorne arhivske građe različitog postanka i karaktera. Crkve, samostani, bratovštine i hospitali svakog grada stoljećima su, ovisno o važnosti svake od tih ustanova zasebno, svojom nazočnošću, djelovanjem i mogućnostima utjecaja na svakodnevni život grada i njegovih stanovnika, u velikoj mjeri predstavljali važan i neizbježan čimbenik u životu pojedinca, bez obzira na to kojem društvenom sloju pripadao. Darovnice i donacije crkvenim ustanovama; zavjeti i legati o podizanju crkava, hospitala i kapela te njihovo ukrašavanje vrijednim slikarskim djelima i predmetima crkvenog bogoslužja; raznolikost imovine (nekretnine, novčane svote, uporabni predmeti i sl.) namijenjene u najrazličitije nabožne svrhe, ali i stvaran oblik ljudskog sudjelovanja u vjerskom životu vlastite sredine (sudjelovanje u vjerskim svetkovinama, članstvo u bratovštinama, hodočašća u udaljena vjerska svetišta) tek su najpoznatiji i najčešće spominjani oblici povezanosti i prožetosti čovjeka prošlih vremena s crkvom, vjerskim ustanovama, njihovim običajima i tradicijom.

U ovom radu pokušat ću, na osnovi izvorne građe iz Historijskog arhiva u Zadru, služanjem jedinstvenim arhivskim fondom (Spisi zadarskih bilježnika), ukazati na jedan

od segmenata povezanosti i odnosa određenog društvenog sloja prema jednoj od crkvenih ustanova grada Zadra tijekom prošlih stoljeća. Svjesna da je za cjelovit odgovor na pitanje postavljeno u uvodu potrebno puno iscrpnije i raznolikošću rabljenog arhivskog materijala svestrano istraživanje, ovdje ću se ograničiti na praćenje povezanosti zadarskog plemstva (plemičkih obitelji i pojedinaca) s tamošnjom dominikanskom crkvom i samostanom. Osnovni izvor bile su oporuke (i kodicili) iz fonda zadarskih bilježnika te podaci iz literature koji se usko odnose na to i pojašnjavaju neka pitanja iz te problematike. Podaci koje pružaju oporuke pritom su značajan izvor i za proučavanje društvenog sloja kojem pripadaju oporučitelji (plemstvo), i crkvenih ustanova spomenutih u različitim dijelovima oporuke. Pisane u trenutku bolesti, odlaska na daleka i opasna putovanja (nerijetko i hodočašća), vojne pohode i bitke, najčešće u poznoj životnoj dobi kada, kako se to i ističe u tipiziranim i svugdje uvriježenim uvodnim formulama, »trenutak smrti može nastupiti u svakome trenutku«, oporuke su redovito, bez obzira na društveni status, podrijetlo, priznatost i ugled oporučitelja, jedini dokument u kojem se i plemić i pučanin, trgovac i obrtnik, nadbiskup i klerik, nalaze sjedinjeni istovjetnim i čovjeku svih vremena dobro znanim strahom od sigurne smrti. Sadržaj oporuka redovito je posljednja, sadržajem najiskrenija i najintimnija čovjekova ispovijest, iščitavanjem koje nam se otkriva raznolik i bogat splet životnih ljudskih sudbina, u svojoj biti jednakih svim vremenima i prostorima. U ovom radu čitanje i analiza oporuke bit će ograničeni na određen, naslovom teme zadani okvir istraživanja. Pitanje na koje pokušavam odgovoriti nije stoga samo sadržajne, stvarnim podacima uvjetovane razine, već i pokušaj da se ukaže na određene metodološke postupke, ograničenja i dosege koje rad ovakvog karaktera nužno zahtijeva. Istraživanje, analiza i, prije svega, vrednovanje upotrebljivosti oporuka kao izvorne arhivske građe za istraživanje jednog relativno uskog i okvirima prostora, vremena i sadržaja strogo omeđenog problema, pitanje je koje u ovom istraživanju također traži svoj odgovor.

Na poslijetku, u ovom je uvodu potrebno odgovoriti zašto upravo plemići i plemićke obitelji kao ogleдни »uzorak« istraživanja. Svjesna da su podatci o prošlosti vjerskih ustanova sadržani i u oporukama drugih društvenih slojeva, kao primjer ovog istraživanja uzela sam plemstvo kao najelitniju, tradicijom i vezanošću uz prošlost najdublje sraslu društvenu strukturu prošlih vremena. Iako razdoblje koje obrađujem (XVI–XVIII. st.), osobito njegovi posljednji odsjeci, predstavljaju razdoblje opće krize, slabljenja (biološkog i gospodarskog) plemstva u većini dalmatinskih gradova, njihov odnos prema tradiciji, uspomeni na prošlost, moć, ugled i slavu obitelji, nije se promijenio. Jednako tako, odnos prema crkvenim ustanovama, od kojih su poneke činile stoljećima uvriježen dio vjerskog života i religioznosti obitelji, ostaje, kako to, uostalom, kazuju plemićke oporuke promatrane u rasponu više stoljeća, važnom i nepromijenjenom odrednicom svakodnevlja, kulture ponašanja i življenja po kojem se gradsko plemstvo u svim vremenima odvajalo i razlikovalo od ostalih društvenih slojeva.

Spomenuli smo da je vremensko razdoblje unutar kojega pratim sadržaj oporuka zadarskih plemića razdoblje od XVI. do XVIII. stoljeća. Težište istraživanja ponajprije je ipak usmjereno na nešto uže razdoblje, te su stoga najzastupljenije oporuke od početka XVII. do druge polovice XVIII. stoljeća.

Od obitelji u čijim oporukama zatičemo spomen zadarskog dominikanskog samostana, primjetna je ravnomjerna zastupljenost i starih, društvenim ugledom i udjelom u javnom životu Zadra tijekom više stoljeća najistaknutijih obitelji (Begna, Civaletti, Detrico, Fanfogna, Fumati, Grisogono, Nassi, Soppe, Spingaroli) i onih koji su, isprva spominjani kao zadarski građani, plemićke naslove stekli tek u novije doba (Lantana, Pellegrini, te Soppe-Papali, Soppe-Fortezza kao ogranci stare zadarske plemićke obitelji Soppe).

U brojnim podacima o povezanosti zadarskih plemića s tamošnjim dominikanskim samostanom, oporuke na prvom mjestu najčešće otkrivaju neizravan, naizgled nevažan, ali u cjelovitom kontekstu zanimljiv oblik njihova međusobnog odnosa. Spominjući tako mjesto stanovanja, prije svega palaču vlastite obitelji u gradu Zadru, neke obitelji u više generacija i predstavnika ističu njezin smještaj u predjelu (*contrada, confinio*) sv. Dominika. Riječ je o nekoliko predstavnika obitelji Nassi te obitelji Soppe, kao i njihovim kasnije nastalim ograncima: Soppe-Papali i Soppe-Fortezza. Iz daljnje analize sadržaja oporuka koje se odnose na predstavnike upravo tih obitelji, vidjet ćemo da je njihova povezanost, izražena u različitim oblicima spomenutim u oporukama, s dominikanskim samostanom najizrazitija i najstalnija.

Podatak koji svjedoči o tome je dio oporuke u kojem se određuje mjesto (crkvene ili samostanske grobnice) posljednjeg počivališta oporučitelja¹. Iz obitelji Soppe zatičemo dva predstavnika koji izražavaju želju za sahranom u crkvi sv. Dominika. U prvom primjeru riječ je o Alviseti, udovici Pompeja Soppea (1600. god.), koja izražava želju da se pokopa u obiteljskoj grobnici svojega pokojnog supruga. U drugom slučaju, zabilježenom jedno i pol stoljeće kasnije (1759. god.), Blaž Soppe spominje obiteljsku grobnicu u crkvi sv. Dominika te je određuje za mjesto pokopa. U oba slučaja oporučitelji stanuju u kućama koje se nalaze u predjelu sv. Dominika². Obitelj Soppe-Fortezza ubrajala se tijekom XVII. stoljeća u najistaknutije zadarske građanske obitelji te je 1694. godine, zajedno s pet drugih obitelji (Alberti iz Splita, Lantana, Pellegrini, Fondra, Ponte i Posedarski iz Zadra), primljena u zadarsko plemstvo³. Od početaka njihova spominjanja u Zadru, još u vrijeme kada su se ubrajali u zadarske građane, obitelj ima grobnicu u crkvi sv. Dominika te stoga u oporukama brojnih članova, tijekom više generacija u XVII. i XVIII. stoljeću, zatičemo želju za pokopom u toj crkvi⁴.

¹ Istraživač zadarske povijesti prošlih stoljeća, osobito njezina svakodnevlja, kurioziteta i bizarnosti, Giuseppe Sabalich je u svom radu *Gli asili dei morti* (u: *Curiosità storiche zaratine*, Zara, 1906., str. 105–145) prikazao, služeći se pritom raznovrsnom arhivskom građom i epigrafskim natpisima, običaj pokopa različitih društvenih slojeva Zadra u prošlim stoljećima. Pritom se posebno osvrnuo na pogrebe zadarskih plemića i istaknutih ličnosti zadarske prošlosti.

² Historijski arhiv u Zadru (dalje: HAZD), Spisi zadarskih bilježnika (dalje: SZB); bilježnik: S. Venier, b. V, br. 301 (28. 1. 1600.); bilježnik: A. Ferrari condam Bortolo, b. IX, br. 12 (16. 9. 1759.). U obiteljskoj grobnici Soppe sahranjena su i djeca pok. Pompeja Soppe – Franjo (1675.) i Pasina (1676.). Usporedi: G. Sabalich, *Gli asili dei morti*, str. 120. O palači obitelji Soppe, smještenoj nedaleko od dominikanske crkve usp.: T. Raukar – I. Petricioli – F. Švelac – Š. Peričić, Zadar pod mletačkom upravom. Prošlost Zadra, sv. III., Zadar 1987., (dalje: PZ III.) str. 150, 153, 160.

³ Usporedi: PZ III., str. 400.

⁴ *Antonia, udovica Ivana Krstitelja* (1682.); *Jakobina Benedetti, udovica Ivana Dominika* (1745.); njihov sin *Jakov* (1776.); *Antonio pok. guvernadura Zadra Bortola* (1744.). U većini primjera spomenuto je da se

Stara zadarska plemićka obitelj Nassi stoljećima je na različite načine bila povezana s poviješću samostana sv. Dominika. Iz te obitelji potječe istaknuti predstavnik dominikanskog reda u Zadru u XVII. stoljeću – Kornelije Nassi, doktor teologije na generalnom studiju u Zadru (1615.), višegodišnji inkvizitor Svetog ureda (od 1601. godine), Provincijal Dalmatinske provincije (1600–1606.) i prior dominikanskog samostana u Zadru⁵. U crkvi sv. Dominika nalazio se oltar pod patronatom obitelji Nassi (posvećen sv. Rajmundu) te obiteljska grobnica Nassi, često isticana po umjetničkoj vrijednosti ukrasa i reljefa⁶. O tome da je crkva sv. Dominika najčešće mjesto pokopa članova obitelji Nassi svjedoče nam tijekom više stoljeća njihove oporuke, a u najvećem broju primjera oporučitelji kao mjesto svojeg stanovanja u Zadru spominju palaču u predjelu crkve sv. Dominika⁷. Iz XVI. stoljeća u prilog navedenom svjedoči oporuka Orsaline, supruge Nikole Nassija (1567.); u XVII. stoljeću isto vrijedi za Isabetu, suprugu Dominika Nassija (1606.), guvernadura i kavalijera Petra pok. Antonija Nassija (1683.), Dariju, Petrovu udovicu (1697.), Katarinu Nassi (1710.), Magdalenu, udovicu Jerolima Nassija (1746.) i Petra Nassija (1750.)⁸.

Iako ne toliko učestalo kao u primjeru obitelji Soppe, Soppe-Fortezza i Nassi, predstavnici ostalih zadarskih plemićkih obitelji također u svojim oporukama spominju crkvu sv. Dominika kao mjesto posljednjeg počivališta. Od tih obitelji valja ipak izdvojiti obitelji Spingaroli, Begna i Fumati, u izvorima spomenute nešto češće od ostalih.

Spominjući staru i uglednu zadarsku obitelj Spingaroli, valja u svezi s razmatranjem povezanosti te obitelji s dominikanskim redom u Zadru, istaknuti njihova istaknutog predstavnika Luku (1530–1589.), dominikanca, doktora teologije i filozofije i šibenskog biskupa (1573–1589.)⁹ te Franju, tada na glasu zbog velike pobožnosti, čije je tijelo,

njihova kuća nalazi u predjelu crkve sv. Dominika (HAZD, SZB, bilježnik: N. Lomazzi, b. VI, br. 21, 13. 2. 1682.); bilježnik: A. Guerrini, b. IV, br. 196, 22. 1. 1746. i br. 189, 5. 9. 1744.; bilježnik: A. Ferrari condam Bortolo, b. VIII, 14. 4. 1776.

⁵ Kornelije Nassi se svojom naobrazbom, širinom djelatnosti i interesa ubraja u izrazito svestrane osobe svojega vremena. Bavio se proučavanjem mehanike i arhitekture; pripišuje mu se izradba nacrtu izgradnje glavne kapele u crkvi sv. Šimuna, izumi različitih naprava, a Sveti ured ga je držao zaslužnim za otkrivanje heretičkog nauka splitskog nadbiskupa Markantuna Dominisa. Usporedi: C. F. Bianchi, *Zara cristiana* (dalje ZC), sv. I, Zara, 1877., str. 422–423; G. Sabalich, *Guida archeologica di Zara*, Zara, 1897., str. 306; F. Šanjek – I. Tomljenović, *Dominikanci i razvoj školstva u srednjovjekovnoj Hrvatskoj*, CCP, god. X, br. 17, Zagreb, 1986., str. 69; S. Krasić, *Filozofsko-teološki studij dominikanskog reda u Zadru (1396.–1806.)*, Zadarska revija, god. XXXVI, br. 1–2, Zadar, 1987., str. 30.

⁶ Oltar i grobnicu obitelji Nassi spominju C. F. Bianchi (ZC I, str. 418) i G. Sabalich (*Guida*, str. 298; *Le confraternite laiche di Zara*, u: *Cronache zaratine dei tempi andati*, Zara, 1908., str. 20–21). Posljednji spominje da je ukrasni arhitrav s te grobnice u XIX. stoljeću dospio u zadarski muzej, odakle ga je, čini se neuspješno, pokušao otuđiti za uređenje vlastite kuće, neki nepoznati ugarski građanin.

⁷ U neposrednoj blizini dominikanske crkve nalazile su se dvije palače obitelji Nassi (I. Petricioli, *Vodice Zadra*, Split, 1987., str. 70, 73; PZ III., str. 150–151, 161, 544).

⁸ HAZD, SZB, bilježnik: C. Cornelius, b. I., br. 4, 28. 7. 1567.; bilježnik: Francesco Primizio, b. VI., br. 178, 5. 4. 1606.; bilježnik: A. Torri, b. IV., br. 33, 4. 9. 1679.; isti, b. IV., br. 60, 11. 2. 1683.; bilježnik N. Lomazzi, b. VI., br. 142, 4. 1. 1697.; isti, b. VI., br. 160, 6. 11. 1699.; isti, b. VI., br. 166, 19. 5. 1701.; bilježnik: A. Raduleo, b. III., br. 20, 13. 8. 1710.; bilježnik: A. Ferrari condam Bortolo, b. IX., 21. 2. 1750.

⁹ Kao šibenski biskup, Luka Spingaroli je sudjelovao na crkvenim saborima u Zadru 1579. i Splitu 1587. godine. Izdao je (1583.) pravila za učitelje u svećeničkim školama i u svojoj biskupiji 1582. godine svečano

kako svjedoči predaja, tri godine nakon njegove smrti (1719.) ostalo sačuvano¹⁰. Osim spomenutog Franje, u obiteljsku grobnicu Spingaroli u crkvi sv. Dominika pokopani su, prema njihovoj oporučnoj želji, i Anica pok. Mihovila (1567.) i Vidala, udovica Jerolima Spingarolija (1679.)¹¹

Iako se to ne može tvrditi za obitelj Begna u cijelosti, pojedini ogranci te istaknute i brojne zadarske plemićke obitelji pokapani su u, kako izvori svjedoče, u grobnicu obitelji Begna u crkvi sv. Dominika¹².

Spominjanjem članova koji u svojim oporukama izražavaju želju za pokopom u crkvi sv. Dominika valja istaknuti još i obitelji Fumati i Detrico, ali su, u odnosu na prije spomenute obitelji, u njihovim slučajevima takvi primjeri puno rjeđi¹³.

Podatci o mjestu pokapanja zadarskih plemića, osobito onih koji su u dominikanskoj crkvi posjedovali obiteljsku grobnicu, nesumnjivo su važan podatak o njihovu odnosu i povezanosti s tim zadarskim crkvenim redom. Drugi, ne manje važan podatak vezan uz tu problematiku, odnosi se na želju oporučitelja za održavanjem određenog broja misa na pojedinim oltarima crkve sv. Dominika. Iščitavajući te dijelove oporuke zadarskih plemića saznajemo, osim uobičajenih podataka za sve oporučitelje prošlih vremena o njihovu vjerskom životu i religioznosti, i podatke o postojanju, broju i nazivima tadašnjih oltara u crkvi sv. Dominika, posebice onih kojima je iskazivano posebno štovanje i čiji je spomen u oporukama najčešći.

Oltar u crkvi sv. Dominika koji se u oporukama zadarskih plemića najčešće spominje posvećen je Gospi od Ružarija i ujedno je tijekom više stoljeća (do početka XIX. stoljeća) predstavljao sjedište istoimene i za vjerski život Zadra posebno važne bratovštine¹⁴. Oltar Gospe od Ružarija spominje se u oporukama više zadarskih plemićkih

proglasio Grgurov kalendar. Pokopan je u šibenskoj katedrali. Usporedi: C. F. Bianchi, ZC I, str. 422; G. Sabalich, *Guida*, str. 306; K. Stošić, *Galerija uglednih šibenčana*, Šibenik, 1936., str. 76.

¹⁰ Pokopan je u obiteljsku grobnicu Spingaroli u crkvi sv. Dominika. Usp.: G. Sabalich, *Le confraternite laiche di Zara*, str. 21.

¹¹ HAZD, SZB, bilježnik C. Cornelius, b. I., br. 11, 7. 12. 1567.; bilježnik: A. Torri, b. IV., br. 29, 25. 7. 1679.

¹² HAZD, SZB, bilježnik: N. Lomazzi, b. VI., br. 19, 29. 1. 1682. (oporuka *Katarine, supruga Julija Begne*); bilježnik: A. Raduleo, b. III., br. 56, 17. 3. 1714. (oporuka *Ludovika Begne*). Iz obitelji Begna potječe dominikanac *Bazilije* (XVII. st.), glasovit po svojoj erudiciji, govorništvu i propovijedima (C. F. Bianchi, ZC I, str. 423; G. Sabalich, *Guida*, str. 306).

¹³ *Paolo Fumati condam Francesco dottor* (HAZD, SZB, bilježnik: F. Primizio, b. VI., br. 120, 14. 8. 1601.); *Lucretia relicta Francesco Fumati dottor* (bilježnik: S. Venier, b. V., br. 315, 3. 7. 1600.); *Cornelia relicta condam Pietro Detrico dottore* (bilježnik: G. Mori, b. II., br. 2, 31. 10. 1678.).

¹⁴ Bratovština je osnovana u vrijeme dolaska dominikanaca u Zadar (oko 1248. god.). Pravila su 1604. potvrdile crkvene, a 1621. državne vlasti. Ubrajala se u vodeće zadarske bratovštine i brojila je do 2.500 članova. Godine 1807. premještena je u crkvu sv. Šimuna. Godine 1811. spojena je s bratovštinom sv. Sakramenta, ali se 1858. godine ponovno osamostalila. Bratovštini je pripadao istoimeni oltar u dominikanskoj crkvi, ukrašen oltarnom palom u maniri mletačkog manirizma s prikazom sv. Dominika, sv. Katarine Sjenske i 15 otajstava Ružarija u pozadini koje se nalaze likovi iz lepantske bitke. Slika se pripisuje mletačkom slikaru Jacopu Palmi Mladem. God. 1807. oltar je zajedno s palom pripao, za cijenu od 625 zlatnih cekina, zbornoj crkvi u Pagu. Usporedi: G. Ferrari-Cupilli, *Chiesa e convento di S. Domenico*, Il Rammentatore zaratino, Zara, 1856., str. 17; C. F. Bianchi, ZC I, str. 417–418, 489–490; ZC II, str. 15; G. Sabalich, *Guida*, str. 17–39; V. Cvitanović, *Bratovštine grada Zadra*, u: *Zadar*, Zbornik, Zagreb, 1964., str. 463; G. Gamulin, *Pabirci za maniriste*, Peristil, sv. 20, Zagreb, 1977., str. 61–62; A. Horvat – R. Matejčić – K. Prijatelj, *Barok u*

obitelji kao mjesto na kojem oporučitelj određuje držanje misa zadušnica. Učestalošću spominjanja u ovom se slučaju ističu predstavnici obitelji Begna, Fanfogna, Nassi i Soppe, pri čemu su zahtjevi za brojem misa u velikoj mjeri različiti. Tako trogirska plemkinja Madalena Andreis, udovica Zadrana Jerolima Nassija, traži da se na oltaru Gospe od Ružarija održi čak 500 misa¹⁵, dok broj misa na istom oltaru koje za spas svoje duše određuje Marija Begna ne prelazi skromniju brojku 15¹⁶. Sadržajem je iscrpnija oporuka Madalene, kćeri zadarskog kapetana Franje Fanfogne. Madalena ostavlja oltaru Gospe od Ružarija sav svoj broj nakit i dragocjenosti koje se moraju prodati te dobiveni prihod utrošiti za mise (dvije lire po svakoj misi) na spomenutom oltaru dominikanske crkve¹⁷. Na posljetku, oltar Gospe od Ružarija nadaruje s 50 dukata Franceschina Soppe, izražavajući želju da se na njemu svake subote održi jedna misa¹⁸.

Oltar posvećen sv. Dominiku¹⁹ drugi je po učestalosti spominjanja u oporukama zadarskih plemića, a mise na tom oltaru oporučno traže članovi obitelji Begna i Soppe²⁰. Od ostalih oltara koje oporučitelji izričito određuju za mjesto služenja misa zadušnica²¹, spominju se oltar sv. Vinka Ferarskog²², Blažene Djevice Marije²³, Presvetog sakramenta²⁴ i sv. Križa²⁵.

Osim oporuka u kojima se izričito navodi oltar na kojem se trebaju održati mise u spomen na pokojnika, nailazimo i na brojne oporuke u kojima se spomenuta odredba izražava općenitim zahtjevom za služenjem misa u crkvi sv. Dominika, bez pobližeg označavanja oltara. Zahtjevi oporučitelja se u tim primjerima razlikuju s obzirom na broj odnosno vrstu (gregorijanske ili obične) zahtijevanih misa, novčanu svotu koja se određuje za to te motiv zbog kojega se te mise moraju održati. U ovom slučaju je

Hrvatskoj (dalje: Barok u Hrvatskoj), Zagreb, 1982., str. 808; PZ III, str. 555.

¹⁵ HAZD, SZB, bilježnik: F. de Franceschi, b. IX., br. 149, 24. 8. 1746.

¹⁶ HAZD, SZB, bilježnik: F. de Franceschi, b. IX., br. 167, 7. 7. 1748.

¹⁷ HAZD, SZB, bilježnik: A. Ferrari condam Bortolo, b. VIII. 14. 11. 1760.

¹⁸ HAZD, SZB, bilježnik: N. Lomazzi, b. VI., br. 157, 22. 4. 1699.

¹⁹ Oltar sv. Dominika djelo je altarista M. Coste (dovršen 1776.). U XIX. stoljeću je premješten u zadarsku katedralu, Usp.: C. F. Bianchi, ZC I, str. 418; G. Sabalich, *Guida*, str. 298, 302–303; PZ III., str. 552.

²⁰ HAZD, SZB, bilježnik: N. Lomazzi, b. VI., br. 157, 22. 4. 1699. (oporuka *Franceschine Soppe*); bilježnik: F. de Franceschi, b. IX., br. 167, 7. 7. 1748. (oporuka *Marije Begna*).

²¹ HAZD, SZB, bilježnik: A. Ferrari condam Bortolo, b. VIII., 14. 11. 1760.; bilježnik: G. Mori, b. II., br. 2, 31. 10. 1678.; bilježnik: F. de Franceschi, b. IX., br. 167, 7. 7. 1748.

²² Oltar sv. Vinka Ferarskog premješten je u XIX. stoljeću u zadarsku katedralu. Djelo je M. Coste iz 1776. godine (F. Bianchi, ZC I, str. 417–418; G. Sabalich, *Guida*, str. 55, 298, 303; PZ III., str. 552).

²³ Vjerojatno je riječ o oltaru koji je sjedište imao u kapeli sv. Mihovila. (C. F. Bianchi, ZC I, str. 417; G. Sabalich, *Guida*, str. 297).

²⁴ Mramorni oltar Presvetog Sakramenta nalazio se u kapeli sv. Mihovila. U XIX. stoljeću je premješten u crkvu sv. Šimuna (C. F. Bianchi, ZC I, str. 418; G. Sabalich, *Guida*, str. 298).

²⁵ Vjerojatno je riječ o oltaru Presvetog Kristovog Imena u kojem se nalazila slika Jacopa Palme Mlađeg s prikazom raspetog Krista sa sv. Jelenom i sv. Dominikom. Slika je kasnije prenesena u benediktinsku crkvu sv. Marije. Usp.: G. Sabalich, *Guida*, str. 302; *Barok u Hrvatskoj*, str. 814; PZ III., str. 555.

potrebno ukazati na to da se, što je uostalom i očekivano, podatak o mjestu pokopa oporučitelja najčešće poklapa s mjestom održavanja misa zadušnica²⁶.

Spominjanje oltara u dominikanskoj crkvi najčešće se izražava izricanjem oporučiteljeve želje za održavanjem određenog broja misa na nekom od oltara koji je pod patronatom dotične obitelji ili je, mnogo češće, uobičajen za ispunjenje te vrste legata. Drugi način da iz oporuke saznamo podatke o kapelama i oltarima dominikanske crkve je iščitavanje dijelova oporuke u kojima se dio imovine raspoređuje pojedinim crkvenim ustanovama grada. U oporukama zadarskih plemića najčešće se, kada je riječ o dominikanskoj crkvi, spominje i obdaruje oltar bratovštine Gospe od Ružarija. S obzirom na vrstu ostavštine, najčešće je riječ o određenoj novčanoj svoti, a kao darovatelj te, zasigurno najštovanije bratovštine i oltara dominikanske crkve u Zadru, zatičemo plemiće iz roda Nassi, Soppe-Fortezza i Civalleli²⁷ te, u nešto većem broju nego kod ostalih obitelji, predstavnike ugledne obitelji Fanfogna²⁸. Osim oltara posvećenog Gospi od Ružarija, zadarski plemići darivaju i neke druge oltare te crkve. Tako Antonia, udovica Ivana Soppe-Fortezze, ostavlja oltaru Presvetog Kristova imena svilu koja će se vjerojatno uporabiti za izradbu ukrasnih oltarnih prekrivača²⁹, dok Petar Nassi oltaru sv. Vinka Ferarskog namjenjuje svjetiljku, ističući da se time ispunjava i legat njegova pok. oca Antonija i brata Franje³⁰. Na poslijetku, bratovštini »della Gratia«, koja je sjedište imala u dominikanskoj crkvi, skromna dva dukata ostavlja Katarina, kćer pok. Zoila Nassija³¹.

Brojne su ostavštine zadarskih plemića koje se, bez dodatnih pojašnjenja i preciziranja, ostavljaju dominikanskoj crkvi. Najčešće je riječ o darivanju određene novčane svote³² ali, kako svjedoči oporuka Anice pok. Mihovila Spingarolija, i o darivanju ulja za svakodnevne potrebe bogoslužja³³. Na kraju, vrijedan pažnje je i legat Franje, sina pok. kapetana Ivana Dominika Soppe-Fortezze, koji crkvi ostavlja 12 cekina koji se moraju utrošiti na izradbu jednog misnog ruha³⁴.

²⁶ HAZD, SZB, bilježnik: A. Torri, b. IV., br. 29, 25. 7. 1679.; bilježnik: S. Venier, b. V., br. 315, 3. 7. 1600., br. 301, 28. 1. 1600.; bilježnik: C. Cornelius, b. I., br. 4, 28. 7. 1567.; bilježnik: F. Primizio, b. VI., br. 178, 5. 4. 1606.; bilježnik: G. Mori, b. II., br. 2, 31.10. 1678.; bilježnik: A. Ferrari condam Bortolo, b. IX., br. 12, 16. 9. 1759.

²⁷ *Katarina pok. Zoila Nassi* ostavlja spomenutoj bratovštini šest dukata (HAZD, SZB, bilježnik: A. Radueo, b. III., br. 20, 13. 8. 1710.); *Antonia, udovica Ivana Soppe-Fortezze* ostavlja 30 dukata (bilježnik: N. Lomazzi, b. VI., br. 21, 13. 2. 1682.), a *Madalena Andreis, udovica Donata Civallelija* bratovštini ostavlja jedan zlatan prsten (bilježnik: A. Guerrini, b. IV., br. 196, 22. 1. 1746.).

²⁸ *Marija pok. Petra Fanfogne, udovica Valerija Detrica* ostavlja bratovštini i oltaru Gospe od Ružarija jedan dukat (HAZD, SZB, bilježnik: F. Primizio, b. VI., br. 191, 9. 1. 1608.), Marijine sestre *Laura* i *Koliza* ostavljaju svaka po dva dukata (bilježnik: S. Venier, b. V., br. 392, 29. 4. 1602.; isti, br. 335, 7. 11. 1600.).

²⁹ HAZD, SZB, bilježnik: N. Lomazzi, b. VI., br. 21, 13. 2. 1682.

³⁰ HAZD, SZB, bilježnik: A. Torri, b. IV., br. 33, 4. 9. 1679.; isto, br. 60, 11. 2. 1683.

³¹ HAZD, SZB, bilježnik: N. Lomazzi, b. VI., br. 166, 19. 5. 1701.

³² *Horatio pok. Marka Antonija Lantane* ostavlja crkvi sv. Dominika 50 dukata (HAZD, SZB, bilježnik: Z. Emmanuelli, b. II., br. 14, 20. 5. 1699.); *Daria, supruga Federika Grisogona* ostavlja deset dukata (bilježnik: F. Primizio, b. VI., br. 159, 20. 3. 1603.).

³³ HAZD, SZB, bilježnik: C. Cornelius, b. I., br. 11, 7. 12. 1567.

³⁴ HAZD, SZB, bilježnik: F. de Franceschi, b. IX., br. 292, 20. 4. 1749.

Ostavštine zadarskih plemića upućene dominikanskom redu najčešće se odnose na darivanje crkve. Katkada, iako puno rjeđe, u njihovim oporukama zatičemo i legate upućene konkretnim osobama, dominikancima koji su djelovali u gradu Zadru te koje su oporučitelji tijekom života imali prilike upoznati. Tako Anica pok. Mihovila Spingarolija spominje i skromnom novčanom svotom od dva dukata nadaruje dominikanca Luku, dok Katarina, supruga Julija Begne, ostavlja Giacintu Zanellu šest dukata, uz uvjet da moli za spas njezine duše³⁵. U oporuci Antonije, udovice Ivana Soppe-Fortezze, zatičemo i spomen na pincokare, pripadnice laičkog reda sv. Dominika. Antonija izričito spominje Katarinu, pincokaru u crkvi sv. Dominika, te joj ostavlja jednu kvartu žita, dvije košulje, dvije haljine, jednu sliku (po Katarininu izboru) te jedan molitvenik³⁶. Na posljetku, iz oporuke Elisabete, kćeri pok. Jerolima Nassija, udovice Ivana Pellegrinija, saznajemo za njezina sina Giacinta, pripadnika dominikanskoga reda, kojem ostavlja 12 cekina³⁷.

Svi dosada navedeni podaci o dominikanskoj crkvi i pojedincima, pripadnicima toga reda, sadržani su u uobičajenim dijelovima oporuka u kojima se govori o pokopu i pogrebnim običajima, kao i u onim dijelovima u kojima se dio oporučiteljeve imovine ostavlja crkvenim ustanovama. Ti navodi formulirani su na tipiziran, notarskom praksom standardni i sažet način te, iako je njihova važnost za proučavanje navedene problematike neprijeporna, tvore tek manji dio ukupnog sadržaja oporuke. Oporuka čiji ću sadržaj nešto podrobnije prepričati, iznimka je među brojnim dosada navedenim oporukama te svojim sadržajem, učestalošću spominjanja i obraćanja dominikanskom samostanu u Zadru, predstavlja posebno dragocjen i pažnje vrijedan izvor za proučavanje te problematike. Riječ je o oporuci plemića Antonija Soppe Fortezze, sina pok. zadarskog guvernadura Bortola, napisanoj 1744. godine³⁸. Oporuka je opsegom prilično velika, sadrži i brojne dodatke te naknadno pisan kodicil, a zadržat ću se samo na dijelovima koji se izravno odnose na samostan sv. Dominika. Na početku oporuke Antonio kao mjesto pokopa određuje obiteljsku grobnicu u crkvi sv. Dominika. Pokop se mora obaviti, kako to često nalazimo u oporukama zadarskih plemića, bez suvišnih i skupih ceremonija, uz nošenje četiri zublje od kojih svaka mora težiti šest libara. Tijelo odjeveno u habit sv. Dominika mora se prenijeti do sredine crkve i postaviti na odar okružen svijećama te potom nastaviti s ostalim pogrebnim običajima. Spominjući svoje nekretnine, Antonio određuje da samostanu pripadne znatna novčana svota od 520 reala koji su već uloženi u njegov zemljišni posjed na otoku Ugljanu i godišnji prihod koji iznosi 312 lira. Dominikanci su, za uzvrat, obvezni držati jednu misu tjedno »in perpetuum« za spas njegove i duše njegovih predaka. Na dan mrtvih moraju iz tog prihoda utrošiti šest lira za gradsku sirotinju (poveri di Christo) i istog dana održati jednu pjevanu misu. Obveza je dominikanaca, nadalje, da godišnje isplate kapelanu Oliba

³⁵ HAZD, SZ, bilježnik: C. Cornelius, b. I., br. 11, 7. 12. 1567.; bilježnik: N. Lomazzi, b. VI., br. 19, 28. 1. 1682.

³⁶ HAZD, SZB, bilježnik: N. Lomazzi, b. VI., br. 21, 13. 2. 1682.

³⁷ HAZD, SZB, bilježnik: A. Ferrari condam Bortolo, b. VIII., 3. 1. 1760.

³⁸ HAZD, SZB, bilježnik: A. Guerrini, b. IV., br. 189, 5. 9. 1744.

Matiji Dijaniću (i nakon njegove smrti njegovim nasljednicima) 36 lira, za što je on dužan redovito održavati jednu misu tjedno »in perpetuum« za dušu Antonijeve bake Isabete te jednu pjevanu misu na dan njezina rođenja (12. studenoga). Zadarski dominikanci moraju brižljivo nadzirati izvršavanje obveza kapelana Oliba pa, ako obveze ne budu izvršavane kako je rečeno, pisati Svetoj kongregaciji u Rim da dopusti olakšice ili smanjenje broja misa.

Uz vlastiti posjed na Ugljanu, Antonio dominikancima ostavlja i posjed na istom otoku stečen mirazom svoje supruge, s njihovom obvezom da taj posjed prodaju i prihod ulože u zadarsku zalagaonicu (Monte di pietà) ili neki drugi sigurni fond, kako sami najbolje procijene te – za uzvrat drže još jednu misu tjedno u njihovoj ili nekoj drugoj zadarskoj crkvi.

Dominikancima je namijenjena i velika svota od 140 dukata, uz obvezu da u crkvi sv. Katarine na oltaru sv. Benedikta održe 280 misa. Za potrebe služenja tih misa dominikanci su dužni u crkvu sv. Katarine nositi vlastiti crkveni pribor.

Pri samom završetku oporuke Antonio određuje da, nakon što se ispune svi oporučni legati, samostanu sv. Dominika pripadne ostatak dobara, uz uvjet da dominikanci obdržavaju sve uvjete i obveze oporučitelja. Ako se, međutim, pokaže da dominikanci ne izvršavaju sve obveze, sva njima namijenjena imovina prelazi u vlasništvo zadarske crkve sv. Ivana, čiji pripadnici ujedno preuzimaju i sve obveze prema oporučitelju.

U dodatku Antonio još nekoliko puta spominje samostan sv. Dominika. Najprije mu ostavlja sto dukata, uz dodatnu obvezu služenja misa zadušnica (s isplatom od dvije lire i deset solida po svakoj misi), a zatim tome dodaje još i svotu od 800 lira koja će se utrošiti na mise za njihove pretke (uz cijenu od tri lire po svakoj misi).

Dodatak oporuke (kodicil) Antonija Soppe-Fortezze pisan je iste godine, vjerojatno uskoro nakon pisanja osnovnog teksta oporuke. Ovdje Antonio pojašnjava i pobliže određuje obrede prigodom pokopa, izražavajući želju da prigodom prijenosa tijela u crkvu sv. Dominika u jednoj ruci drži krunicu sv. Ružarija, a u drugoj ruci raspelo za koje navodi da se nalazi u njegovoj kući.

ZAKLJUČAK

Na kraju razmatranja povezanosti i odnosa zadarskih plemićkih obitelji s dominikanskom crkvom u Zadru valja još jednom ukazati na u uvodnom dijelu izrečenu misao da je osnovni cilj ovoga rada pokušaj da se iščitavanjem izvorne arhivske građe jedinstvenog karaktera te služenjem literaturom za pojašnjavanje zadanih problema, ukaže na relativno uzak, sadržajno i vremenski ograničen oblik crkvene i društvene povijesti unutar jednog okružja. Rezultati takvog istraživanja pokazuju da se, uporabom sadržajno raznovrsnih i podacima bogatih izvora mogu osvijetliti višestruki segmenti iz crkvene povijesti, promatrani u odnosu koji prema njima iskazuje vodeći društveni sloj. Podatci koje pružaju oporuke zadarskih plemića izvor su i za proučavanje vjerskog života i religioznosti pojedinih plemićkih obitelji, osobito njihova odnosa prema crkvenim ustanovama grada, i za utvrđivanje značenja koje pojedine vjerske ustanove imaju u svakodnevnom životu vlastitog okružja. Zahvaljujući neizravnim podacima koje ti

izvori pružaju, saznajemo u literaturi često zaboravljene i nedovoljno poznate činjenice o postojanju, važnosti i štovanju pojedinih svetaca – zaštitnika oltara i bratovština, njihovoj ulozi i značenju u vjerskom životu pojedinca, obitelji, pa i čitavoga grada.

Pitanje koje je ovo istraživanje postavilo odnosilo se na problem odnosa i povezanosti zadarskog plemstva s crkvom sv. Dominika, osobito značenje i utjecaj te crkve na oblike iskazivanja religioznosti, vjerski život i svakodnevlje plemićkih obitelji u cijelosti i njihovih pojedinih predstavnika zasebno. Svjesna da je istraživanje relativno ograničeno namjerno preuzetim uzorkom promatranja i praćenja, ipak, na osnovi svega što je dosada rečeno, mogu zaključiti da je, uz druge zadarske redovničke zajednice (benediktinska, franjevačka), red dominikanaca imao u cjelovitom sklopu iskazivanja religioznosti, vjerskog života i svakodnevlja plemstva – elitne društvene strukture grada, neprijepornu i izvorima u više stoljeća svog povijesnog razvoja i trajanja potvrđenu ulogu i značenje.

RIASSUNTO

Il convento domenicano di Zara nei testamenti dei nobili zaratini (dal '500 al '700)

Nell' introduzione vengono riportati i modi e le possibilità d'approccio nella ricerca dei problemi riguardanti l'importanza e il ruolo delle istituzioni ecclesiastiche nella vita religiosa e nella quotidianità dei singoli ceti sociali. Limitando le ricerche a un ambiente concreto (Zara) e a un tempo limitato (dal '500 al '700), l'autrice considera i rapporti ed i legami del ceto sociale zaratino di elite – il patriziato cittadino, con la chiesa e con il convento di San Domenico. Facendo uso delle fonti a disposizione (gli atti notarili ed i testamenti) vengono riportati i modi e gli esempi concreti in cui i testamenti delle famiglie patrizie zaratine nominano la chiesa domenicana. In base ai dati così ottenuti, è stato stabilito il significato di quest'ordine nella vita religiosa e nella quotidianità delle famiglie nobili zaratine.

(Traduzione di Marino MANIN)